

ارزیابی نقش اقلام یارانه‌ای خوراکی در سبد مصرفی خانوارهای شهری و روستایی

دکتر فرهاد خدادادکاشی* خلیل حیدری**

اقلام یارانه‌ای خوراکی / سبد مصرفی / خانوار شهری و روستایی / ارزش غذایی / ایران

چکیده

از جمله اهداف برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی کشور تحقق عدالت اجتماعی است. به منظور تحقق این هدف سالانه مبالغ زیادی در بودجه دولت به یارانه مواد غذایی اختصاص می‌یابد. پس بجاست که نقش اقلام یارانه‌ای در سبد مصرفی خانوارها ارزیابی گردد. این مطالعه تلاشی در این زمینه است. بر این اساس ابتدا ارزش‌های غذایی دریافتی خانوارهای شهری و روستایی برآورد شده، سپس سهم اقلام یارانه‌ای در تأمین ارزش‌های غذایی خانوارها محاسبه گردید. حاصل نتایج دلالت بر آن دارد که بخش قابل توجهی از ارزش‌های غذایی دریافتی خانوارها از طریق اقلام یارانه‌ای تأمین گردیده است. با این حال ۱۰ تا ۲۰ درصد خانوارهای شهری و روستایی کمتر از مقدار توصیه‌شده انرژی غذایی دریافت کرده‌اند.

* عضو هیأت علمی دانشگاه پیام‌نور و مشاور مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی

** عضو هیأت علمی مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی

مقدمه

دولت در راستای وظیفه خود، به منظور تحقق عدالت اجتماعی به مصرف برخی از کالاهای خوراکی مانند نان، برنج، شیر پاستوریزه، روغن نباتی و قند و شکر یارانه پرداخت می‌کند. طی سالهای اخیر بر اساس آخرین آمار و اطلاعات اقلام یارانه‌ای فوق‌الذکر توانسته‌اند به ترتیب تأمین‌کننده ۶۰ درصد، ۷/۴ درصد، ۰/۳۹ درصد، ۹/۶ درصد، ۵/۹ درصد انرژی دریافتی گروههای کم درآمد شهری و به ترتیب تأمین‌کننده ۶۶ درصد (آرد گندم و نان)، ۵/۷ درصد، صفر درصد، ۹ درصد، ۷/۳ درصد انرژی دریافتی گروههای کم درآمد روستایی باشند. به عبارت دیگر مجموعاً اقلام یارانه‌ای فوق‌الذکر تأمین‌کننده ۸۳/۳ درصد انرژی دریافتی گروههای کم درآمد شهری و ۸۸ درصد انرژی دریافتی گروههای کم درآمد روستایی بوده‌اند. این امر دلالت بر آن دارد که کالاهای یارانه‌ای تا چه اندازه در سبد مصرفی گروههای کم درآمد اهمیت دارند. البته گفتنی است که تمام انرژی دریافتی این افراد از محل مصرف کالاهای یارانه‌ای نیست بلکه بخشی از مصرف خانوارهای شهری و روستایی از محل خرید آزاد این اقلام تأمین می‌گردد.

اهمیت اقلام یارانه‌ای فوق‌الذکر در سبد مصرفی خانوارهای شهری و روستایی زمانی آشکارتر می‌شود که توجه داشته باشیم مجموع انرژی دریافتی گروههای کم درآمد در سال ۱۳۷۹ از مقدار انرژی توصیه شده برای هر نفر کمتر بوده است به طوری که اگر مقدار انرژی توصیه شده برای هر نفر را ۲۳۰۰ کالری^۱ در روز در نظر بگیریم، هر فرد از گروههای کم درآمد شهری در سال ۱۳۷۹، حدود ۲۲ درصد کمتر از مقدار توصیه شده برای هر نفر دریافت داشته است. همچنین هر نفر از گروههای کم درآمد روستایی در سال ۱۳۷۹، ۲۷ درصد کمتر از مقدار توصیه شده انرژی از محل مصرف اقلام مختلف خوراکی دریافت کرده است. با توجه به آنچه گفته شد، در این مقاله ابتدا نتایج مربوط به برآورد وضعیت تغذیه‌ای خانوارهای شهری و روستایی ارائه می‌گردد، سپس نقش اقلام یارانه‌ای در تأمین انرژی و پروتئین دریافتی خانوارهای شهری و روستایی ارزیابی می‌گردد.

۱. کلانتری (۱۳۷۶)، ص ۳۹ و ۴۰.

۱. روش تجزیه و تحلیل و معرفی داده‌ها

نخستین گام در ارزیابی نقش اقلام یارانه‌ای، شناخت وضعیت تغذیه‌ای و مقدار مصرف غذای خانوارها می‌باشد. به منظور برآورد وضعیت تغذیه‌ای خانوارها، ابتدا خانوارها به دهک درآمدی تقسیم گردیدند به صورتی که در هر دهک، ده درصد خانوارها قرار می‌گیرند. دهک اول درآمدی خانوارهایی هستند که درآمد آنها در مقایسه با سایر دهکها کمتر باشد و با انتقال به دهکهای درآمدی بالاتر درآمد افزایش می‌یابد. پس از دهک بندی خانوارها وضعیت تغذیه‌ای خانوارها در قالب یک ماتریس برآورد می‌گردد. سطرهای این ماتریس شامل ارزش‌های غذایی مختلف مانند انرژی، پروتئین، کلسیم، آهن، ویتامین B1 و... است. ستون‌های این ماتریس شامل ارزش‌های غذایی دریافتی متوسط جامعه شهری و روستایی و ده دهک درآمدی می‌باشد. ماتریس اول شامل ارزش غذایی موجود در هر کیلوگرم از اقلام خوراکی (۱۱۳ قلم در مطالعه حاضر) و ماتریس دوم شامل مصرف واقعی خانوارها در دهکهای مختلف از انواع کالا است.

بدنبال برآورد ماتریس، وضعیت تغذیه‌ای سهم هر یک از اقلام یارانه‌ای از انرژی و پروتئین دریافتی خانوار محاسبه می‌گردد به این ترتیب نقش آنها در تغذیه خانوارها مشخص می‌شود.

در این مطالعه از داده‌های خام طرح آماری هزینه و درآمد خانوار استفاده شده است. تعداد نمونه در طرح بودجه خانوار بر اساس نظر کارشناسی مرکز آمار طی سالهای مختلف تعیین می‌گردد که معمولاً بالاتر از ۲۰ هزار خانوار است. همچنین دوره زمانی مطالعه سالهای ۱۳۷۶ تا ۱۳۷۹ می‌باشد.

۲. برآورد وضعیت تغذیه‌ای خانوارهای شهری و روستایی

شناخت وضعیت تغذیه‌ای خانوارها ابزار مناسبی برای تشخیص میزان "دسترسی" آنها به مواد غذایی است. همچنین با شناخت وضعیت تغذیه‌ای خانوارها می‌توان تعیین نمود خانوارهای ایرانی به ویژه گروههای کم درآمد تا چه حد توانسته‌اند نیازهای غذایی خود را برطرف نمایند. این ملاک برای ارزیابی آن دسته از سیاست‌ها حمایتی که با هدف تأمین امنیت غذایی (مانند پرداخت یارانه) در جامعه طراحی و اعمال شده‌اند، مناسب خواهد بود.

به منظور تعیین "دسترسی" خانوارهای ایرانی به مواد غذایی با استفاده از روش ارائه شده در قسمت قبل ماتریس وضعیت تغذیه‌ای خانوارهای شهری و روستایی طی سالهای ۱۳۷۶ تا ۱۳۷۹ برآورد گردید. نتایج حاصل در ادامه ارائه و تحلیل خواهد شد.

۲-۱. بررسی انرژی دریافتی خانوارهای شهری و روستایی

نتایج مربوط به برآورد ارزش انرژی دریافتی از ماتریس عملکرد تغذیه‌ای خانوارهای شهری و روستایی به تفکیک ده دهک هزینه‌ای در سال ۱۳۷۹ گویای آن است که هر فرد شهری به طور متوسط ۲۹۲۵ کالری انرژی از محل بودجه اقلام مختلف خوراکی دریافت کرده است. این میزان انرژی دریافتی در مقایسه با مقدار توصیه شده توسط صاحب‌نظران تغذیه (۲۳۰۰ کالری در روز برای هر نفر) ۶۲۵ کالری و یا ۲۷ درصد بیشتر است. اما انرژی دریافتی هر فرد از دهک اول شهری در سال ۱۳۷۹ دلالت بر کمبود مصرف نسبت به مقادیر توصیه شده دارد به نحوی که انرژی دریافتی هر فرد دهک اول شهری برابر ۱۷۹۳ کالری بوده که ۵۰۷ کالری و یا ۲۲ درصد کمتر از مقدار توصیه شده (۲۳۰۰ کالری در روز) می‌باشد. در مقابل انرژی دریافتی هر فرد از دهک دهم شهری در سال ۱۳۷۹ برابر ۴۲۷۰ کالری در روز بوده که ۱۹۷۰ کالری بیشتر از مقدار توصیه شده برای هر نفر بوده است. بنابراین نتایج فوق نشان می‌دهند بطور متوسط افراد جامعه شهری مشکل دریافت انرژی ندارند، اما در یک بحث تفصیلی که انرژی دریافتی بین گروههای مختلف درآمدی مورد توجه قرار گرفت مشخص گردید ۱۰ درصد خانوارهای شهری کمتر از میزان لازم انرژی دریافت کرده‌اند. ۱۰ درصد خانوارها نیز در مرز ۲۳۰۰ کالری توصیه شده انرژی دریافت کرده‌اند و ۸۰ درصد بیشتر از مقدار لازم انرژی دریافت نموده‌اند. این نتایج در جدول (۱) قابل ملاحظه است.

برای جوامع روستایی، نتایج دلالت بر آن دارد که در سال ۱۳۷۹ هر فرد روستایی به طور متوسط ۳۴۸۹ کالری انرژی از محل مصرف اقلام مختلف غذایی کسب کرده که ۱۱۸۹ کالری بیشتر از مقدار توصیه شده (۲۳۰۰ کالری در روز) است. همچنین هر فرد از دهک اول روستایی تنها ۱۶۷۳ کالری انرژی در روز از محل مصرف اقلام مختلف خوراکی دریافت کرده که ۶۲۷ کالری کمتر از مقدار توصیه شده می‌باشد. در مقابل هر فرد از دهک دهم روستایی روزانه از مصرف اقلام مختلف غذایی ۶۲۶۳ کالری انرژی دریافت داشته که ۴۹۶۳ کالری بیشتر از مقدار توصیه شده می‌باشد. این نتایج دلالت بر آن

دارد که به طور متوسط در جامعه روستایی انرژی دریافتی بیشتر از جامعه شهری است، در حالی که انرژی دریافتی دهک اول روستایی کمتر از انرژی دریافتی دهک اول شهری است. همچنین نتایج تفصیلی بررسی انرژی دریافتی دهکهای مختلف درآمدی روستایی دلالت بر آن دارد که ۱۰ درصد خانوارهای روستایی کمتر از مقدار توصیه شده انرژی دریافت کرده‌اند. ۱۰ درصد نزدیک به مقدار توصیه شده و ۸۰ درصد بیشتر از مقدار توصیه شده انرژی دریافت کرده‌اند. بنابراین از حیث انرژی دریافتی، تصویر مشابهی در جامعه روستایی و شهری قابل ملاحظه است. نتایج مربوط به انرژی دریافتی دهکهای مختلف روستایی نیز در جدول (۱) ارائه گردیده است.

جدول ۱- انرژی دریافتی خانوارهای شهری و روستایی از محل مصرف اقلام مختلف خوراکی به تفکیک دهکهای درآمدی در سال ۱۳۷۹

کالری-نفر-روز

دهک	متوسط	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
شهری	۲۹۲۵	۱۷۹۳	۲۳۰۳	۲۴۷۹	۲۶۸۴	۲۷۴۵	۲۸۸۵	۳۱۶۷	۳۲۲۳	۳۵۹۳	۴۲۷۰
روستایی	۳۴۸۹	۱۶۷۳	۲۳۸۰	۲۶۶۵	۲۹۷۵	۳۱۱۹	۳۳۲۱	۳۷۵۱	۴۰۰۳	۴۷۴۳	۶۲۶۳

مأخذ: یافته‌های پژوهش

۲-۲. بررسی پروتئین دریافتی خانوارهای شهری و روستایی

صاحب‌نظران تغذیه دریافت ۶۰ گرم پروتئین^۱ را از محل مصرف اقلام خوراکی با منشأ حیوانی و گیاهی در روز توصیه کرده‌اند. مقایسه این رقم با مقدار پروتئین دریافتی هر فرد شهری بیان می‌کند که ۲۶ گرم پروتئین بیشتر از نیاز مصرف شده است، یعنی هر فرد شهری در سال ۱۳۷۹ حدود ۸۶ گرم پروتئین از محل مصرف اقلام مختلف دریافت نموده است. پروتئین دریافتی هر فرد از دهک اول شهری در این سال برابر ۵۱ گرم بوده که ۹ گرم کمتر از مقدار توصیه شده توسط صاحب‌نظران تغذیه است. در مقابل پروتئین دریافتی هر فرد دهک دهمی شهری از مصرف اقلام مختلف خوراکی ۱۳۱ گرم بوده که ۷۱ گرم بیشتر از نیاز می‌باشد. این نتایج دلالت بر آن دارد که گروههای کم درآمد به علت عدم دسترسی اقتصادی (درآمد و ثروت) و عدم دسترسی فیزیکی کم مصرف کرده‌اند. در حالی

۱. همان مأخذ، ص ۳۹ و ۴۰.

که گروههای پردرآمد با توجه به امکانات مالی قوی امکان دسترسی بالای فیزیکی داشته‌اند و لذا بیشتر از نیاز مصرف نموده‌اند.

در جوامع روستایی تصویر تقریباً مشابهی با جامعه شهری از نظر پروتئین دریافتی قابل ملاحظه است. تنها تفاوت در مقدار مطلق پروتئین دریافتی است، بطوریکه هر فرد روستایی به طور متوسط در سال ۱۳۷۹ حدود ۹۳ گرم پروتئین دریافت داشته که ۳۳ گرم بیشتر از مقدار مورد نیاز و ۷ گرم بیشتر از متوسط هر فرد شهری است. یک فرد دهک اولی در جامعه روستایی تنها ۴۲ گرم پروتئین از مصرف اقلام خوراکی دریافت نموده که ۱۸ گرم کمتر از مقدار توصیه شده و ۹ گرم کمتر از پروتئین دریافتی هر فرد دهک اولی شهری بوده است. در مقابل هر فرد از دهک دهم روستایی در سال ۱۳۷۹ حدود ۱۷۱ گرم پروتئین از مصرف اقلام خوراکی کسب کرده که ۱۱۰ گرم بیشتر از نیاز و ۴۰ گرم بیشتر از مقدار دریافتی دهک دهم شهری بوده است. این نتایج برای سایر دهکهای درآمدی در جدول (۲) درج گردیده است.

جدول ۲- پروتئین دریافتی خانوارهای شهری و روستایی از محل مصرف اقلام مختلف خوراکی به تفکیک دهکهای درآمدی در سال ۱۳۷۹

گرم - نفر - روز

دهک	متوسط	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
شهری	۸۶	۵۱	۶۶	۷۱	۷۶	۸۰	۸۵	۹۳	۹۹	۱۰۹	۱۳۱
روستایی	۹۳	۴۲	۶۱	۶۹	۷۸	۸۳	۸۹	۱۰۱	۱۱۰	۱۲۹	۱۷۱

مأخذ: یافته های پژوهش

۳. بررسی نقش اقلام یارانه‌ای خوراکی در مخارج، انرژی و پروتئین

دریافتی خانوارهای شهری و روستایی

دولت به منظور تحقق عدالت اجتماعی هر ساله مبالغ قابل توجهی را در بودجه خود جهت تدارک غذای ارزان پیش‌بینی می‌نماید. برای مثال در سال ۱۳۷۹ از مجموع ۶۹۴۱/۶ میلیارد ریال یارانه اقلام خوراکی ۵۸۳۵ میلیارد ریال مربوط به گندم؛ ۱۶۰ میلیارد ریال مربوط به برنج، روغن نباتی و قند و شکر؛ ۶۲۳ میلیارد ریال مربوط به شیر و فرآورده‌های آن؛ ۳۲۳/۶ میلیارد ریال مربوط به گوشت بوده است.

به منظور ارزیابی نقش اقلام یارانه‌ای ابتدا سهم مخارج اقلام یارانه‌ای را از مخارج خوراکی خانوار بررسی می‌کنیم. سپس سهم ارزش‌های غذایی دریافتی این اقلام را از کل انرژی و پروتئین دریافتی خانوارها مورد بررسی قرار می‌دهیم. در جدول (۳) سهم اقلام مختلف از مخارج خوراکی خانوارهای شهری و روستایی درج گردیده است. این نتایج دلالت بر آن دارند که در سال ۱۳۷۹ آرد گندم و نان مجموعاً بطور متوسط سهم $4/7$ درصد در مخارج خوراکی خانوارهای شهری داشته است. این سهم برای دهک اول و دهم شهری به ترتیب برابر $12/2$ درصد و $2/39$ درصد بوده است. سهم انواع برنج از مخارج خوراکی $12/8$ درصد بوده است؛ این سهم برای دهک اول و دهم شهری به ترتیب $8/2$ و $15/7$ درصد بوده است. سهم مخارج گوشت قرمز برای متوسط، دهک اول و دهک دهم شهری به ترتیب $12/8$ درصد، $9/6$ درصد و $13/3$ درصد بوده است. سهم انواع شیر از مخارج خوراکی نیز برای متوسط، دهک اول و دهک دهم به ترتیب $1/3$ درصد، $0/97$ درصد و $1/6$ درصد بوده است. سهم انواع روغن نباتی از مخارج خوراکی خانوارهای شهری در سال ۱۳۷۹ برای متوسط، دهک اول و دهک دهم به ترتیب $3/4$ درصد، $5/7$ درصد و $2/2$ درصد و بالاخره برای قند و شکر به ترتیب متوسط، دهک اول و دهک دهم برابر $2/3$ درصد، $3/6$ درصد و $1/6$ درصد بوده است.

در جوامع روستایی سهم اقلام یارانه‌ای از مخارج خوراکی در سال ۱۳۷۹ برای متوسط جامعه به تفکیک هر کالا عبارت از: آرد گندم و نان $7/4$ درصد، انواع برنج $14/2$ درصد، گوشت قرمز 10 درصد، انواع روغن نباتی 5 درصد، و بالاخره قند و شکر $3/4$ درصد، بوده است. برای دهک اول روستایی به تفکیک هر کالا عبارت از: نان $15/2$ درصد، برنج $6/5$ درصد، گوشت قرمز $7/9$ درصد، انواع روغن نباتی $7/2$ درصد و قند و شکر $5/5$ درصد بوده است. برای دهک دهم روستایی به تفکیک هر کالا عبارت از: نان $3/9$ درصد، گوشت قرمز $10/6$ درصد، انواع روغن نباتی $3/7$ درصد و قند و شکر $1/4$ درصد بوده است. این نتایج در مجموع دلالت بر آن دارد که اقلام یارانه‌ای در متوسط جامعه شهری $37/3$ درصد و در متوسط جامعه روستایی 40 درصد از مخارج خوراکی خانوارها را شامل شده است. برای دهک اول و دهم شهری این مجموع سهم‌ها به ترتیب 40 درصد و $46/8$ درصد بوده است. برای جوامع روستایی نیز جمع سهم اقلام یارانه‌ای دهک اول و دهم به ترتیب $42/3$ درصد و $41/3$ درصد بوده است.

جدول ۳- سهم اقلام مختلف یارانه‌ای و غیر یارانه‌ای از مخارج خوراکی خانوارهای شهری و روستایی بر حسب دهکها در سال ۱۳۷۹

درصد

شهری						اقلام خوراکی
دهک دهم		دهک اول		متوسط		
رتبه	سهم	رتبه	سهم	رتبه	سهم	
بیست و سوم	۰/۰۹	بیستم	۰/۶	بیست و دوم	۰/۲۲	آرد گندم
اول	۱۴	یازدهم	۳/۱	دوم	۸/۹	برنج ایرانی
دهم	۱/۷	ششم	۵/۱	هفتم	۳/۹	برنج خارجی
هفتم	۲/۳	اول	۱۱/۶	ششم	۴/۵	انواع نان
دوم	۱۳/۳	سوم	۹/۶	اول	۱۲/۸	گوشت قرمز
چهارم	۷	هفتم	۴/۴	پنجم	۶/۶	گوشت مرغ
ششم	۳/۳	شانزدهم	۱/۳	نهم	۲/۶	گوشت ماهی
-	۲/۱	-	۲/۳	-	۲/۱	انواع شیر
دوازدهم	۱/۶	هجدهم	۰/۹۷	پانزدهم	۱/۳	شیر پاستوریزه
بیست و یکم	۰/۴	هفدهم	۱/۳	هجدهم	۰/۷۵	شیر معمولی
شانزدهم	۰/۹۸	بیست و یکم	۰/۴۴	نوزدهم	۰/۶۷	ماست پاستوریزه
هفدهم	۰/۹۵	دوازدهم	۲/۶۳	هفدهم	۱/۴۹	ماست معمولی
سیزدهم	۱/۶	چهاردهم	۱/۵	چهاردهم	۱/۹	پنیر ایرانی
بیستم	۰/۵	نوزدهم	۰/۶	بیست و یکم	۰/۵	پنیر خارجی
دهم	۰/۸	بیست و دوم	۰/۲	بیستم	۰/۶	کره پاستوریزه
بیست و دوم	۰/۳	بیست و سوم	۰/۱	بیست و سوم	۰/۲	کره معمولی
چهاردهم	۱/۴	دهم	۳/۳	دوازدهم	۲/۱	تخم مرغ
هشتم	۲/۲	چهارم	۵/۷	هشتم	۳/۴	انواع روغن نباتی
سوم	۸/۳	پنجم	۵/۲	چهارم	۷/۴	میوه‌ها
پنجم	۶/۸	دوم	۱۱/۲	سوم	۸/۵	سبزیها
پانزدهم	۱/۳	نهم	۳/۳	سیزدهم	۲	سیب زمینی
هجدهم	۰/۸۶	پانزدهم	۱/۴	شانزدهم	۱/۱	پیاز
نهم	۱/۸۵	سیزدهم	۲/۱	دهم	۲/۴	حبوبات
یازدهم	۱/۶	هشتم	۳/۶	یازدهم	۲/۳	قند و شکر
-	۷۵/۱	-	۷۹/۳	-	۷۶/۲	جمع

مأخذ: یافته‌های پژوهش

ادامه جدول ۳ -

روستایی						اقلام خوراکی
دهک دهم		دهک اول		متوسط		
رتبه	سهام	رتبه	سهام	رتبه	سهام	
چهاردهم	۱/۵	سوم	۷/۸	دهم	۳/۴	آرد گندم
اول	۱۸/۵	چهارم	۱/۹	دوم	۹/۲	برنج ایرانی
هفتم	۳/۲	هشتم	۴/۶	ششم	۵	برنج خارجی
نهم	۲/۴	چهارم	۷/۴	نهم	۴	انواع نان
دوم	۱۰/۶	دوم	۷/۹	اول	۱۰	گوشت قرمز
پنجم	۵/۲	دوازدهم	۲/۳	هفتم	۴/۲	گوشت مرغ
سیزدهم	۱/۹	هفدهم	۰/۷۸	پانزدهم	۱/۵	گوشت ماهی
-	۲/۲	-	۷	-	۴/۴	انواع شیر
بیست و یکم	۰/۲	بیست و دوم	۰/۰۵	بیست و دوم	۰/۱۶	شیر پاستوریزه
یازدهم	۲	ششم	۶/۹	هشتم	۴/۲	شیر معمولی
بیست و سوم	۰/۱۲	بیستم	۰/۱۳	بیست و یکم	۰/۲۱	ماست پاستوریزه
هجدهم	۰/۹	پانزدهم	۱/۷	هجدهم	۱/۲	ماست معمولی
شانزدهم	۱/۴	هجدهم	۰/۷	شانزدهم	۱/۴	پنیر ایرانی
نوزدهم	۰/۳	بیست و یکم	۰/۲	نوزدهم	۰/۳	پنیر خارجی
بیست و دوم	۰/۲	بیست و سوم	۰/۰۲	بیست و سوم	۰/۱۵	کره پاستوریزه
بیستم	۰/۳	نوزدهم	۰/۱۳	بیستم	۰/۲۵	کره معمولی
پانزدهم	۱/۴	دهم	۳/۹	چهاردهم	۲/۲	تخم مرغ
ششم	۳/۷	پنجم	۷/۲	پنجم	۵	انواع روغن نباتی
چهارم	۵/۶	یازدهم	۳/۵	چهارم	۵/۳	میوه‌ها
سوم	۶/۸	اول	۱۰/۶	سوم	۸/۶	سبزیها
دوازدهم	۱/۹	نهم	۴	سیزدهم	۲/۷	سیب زمینی
هفدهم	۱	پانزدهم	۱/۷	هفدهم	۱/۳	پیاز
هشتم	۲/۸	سیزدهم	۲/۲	دوازدهم	۲/۹	حبوبات
دهم	۱/۴	هفتم	۵/۵	دهم	۳/۴	قند و شکر
-	۷۶/۵	-	۸۸	-	۸۱	جمع

مأخذ: یافته‌های پژوهش

در ادامه بحث سهم هر یک از اقلام یارانه‌ای را از انرژی و پروتئین دریافتی خانوارهای شهری و روستایی بررسی می‌نماییم. در این راستا جداول (۴ و ۵) نتایج مربوط به سهم هر یک از اقلام یارانه‌ای خوراکی را از انرژی و پروتئین دریافتی برای جوامع شهری و روستایی در سال ۱۳۷۹ نشان می‌دهد. این نتایج دلالت بر آن دارند که مجموع سهم اقلام یارانه‌ای از انرژی دریافتی خانوارهای شهری بر حسب متوسط، دهک اول و دهک دهم به ترتیب ۷۶/۵ درصد، ۸۶/۶ درصد، ۶۸/۱ درصد بوده است و برای خانوارهای روستایی بر حسب متوسط، دهک اول و دهک دهم به ترتیب ۷۹/۳ درصد، ۸۸/۹۶ درصد، ۷۲/۹ درصد بوده است.

جدول ۴- سهم اقلام یارانه‌ای از انرژی دریافتی خانوارهای شهری و روستایی بر حسب دهکهای درآمدی در سال ۱۳۷۹

درصد

روستایی			شهری			مناطق
دهک دهم	دهک اول	متوسط	دهک دهم	دهک اول	متوسط	دهک
۳۲/۹	۶۶/۱	۴۹/۵	۲۸/۷	۶۲/۵	۴۳/۸	آرد گندم + انواع نان
۲۴/۱	۵/۷	۱۳/۲	۲۰/۹	۷/۴	۱۴/۲	انواع برنج
۱/۷	۰/۵۶	۱/۲	۳	۰/۸۴	۲	گوشت قرمز
-	-	-	۱/۴۳	۰/۳۹	۰/۸۶	شیر پاستوریزه
۸/۷	۹/۳	۹/۲۵	۸/۶	۹/۵۶	۹/۶۲	انواع روغن نباتی
۵/۵	۷/۳	۶/۱	۵/۵	۵/۹	۵/۹۸	قند و شکر
۷۲/۹	۸۸/۹۶	۷۹/۲۵	۶۸/۱۲	۸۶/۵۹	۷۶/۴۶	جمع

مأخذ: یافته‌های پژوهش

در جدول (۵) نتایج مربوط به سهم اقلام یارانه‌ای از پروتئین دریافتی خانوارهای شهری و روستایی بر حسب متوسط، دهک اول و دهک دهم در سال ۱۳۷۹ قابل ملاحظه است. این نتایج تصویری مشابه با سهم اقلام یارانه‌ای از انرژی دریافتی خانوارهای شهری و روستایی را نشان می‌دهد، به طوری که مجموع سهم اقلام یارانه‌ای از پروتئین دریافتی خانوارهای شهری در سال ۱۳۷۹ بر حسب متوسط، دهک اول و دهک دهم به ترتیب ۶۴

درصد، ۷۷ درصد، ۵۵ درصد و برای خانوارهای روستایی به ترتیب ۶۵ درصد، ۷۸ درصد و ۵۸ درصد بوده است.

جدول ۵- سهم اقلام یارانه‌ای از پروتئین دریافتی خانوارهای شهری و روستایی بر حسب دهکهای درآمدی در سال ۱۳۷۹

درصد

روستایی			شهری			مناطق دهک
دهک دهم	دهک اول	متوسط	دهک دهم	دهک اول	متوسط	
۳۴/۳	۷۲/۰۲	۵۱/۶	۲۸/۹	۶۹/۱	۴۶/۳۹	آرد گندم + انواع نان
۱۸/۳	۴/۲	۹/۷	۱۵/۱	۴/۹	۹/۷۸	انواع برنج
۵/۳۷	۱/۷۹	۳/۶۹	۸/۵	۲/۴۵	۵/۷۲	گوشت قرمز
-	-	-	۲/۸۱	۰/۸۳	۱/۷۸	شیر پاستوریزه
۰	۰	۰	۰	۰	۰	انواع روغن نباتی
۰	۰	۰	۰	۰	۰	قند و شکر
۵۷/۹۷	۷۸/۰۱	۶۴/۹۹	۵۵/۳۱	۷۷/۲۸	۶۳/۶۷	جمع

مأخذ: یافته‌های پژوهش

در ادامه به منظور جمع‌بندی مطالب این قسمت، نتایج مربوط به جمع سهم هزینه‌ای اقلام یارانه‌ای از مخارج خوراکی، جمع سهم انرژی اقلام یارانه‌ای از انرژی دریافتی خانوارها و جمع سهم پروتئین اقلام یارانه‌ای از پروتئین دریافتی خانوارها در جدول (۶) درج گردیده است. از مقایسه این سهم‌ها مشخص می‌گردد، پرداخت یارانه به مواد غذایی تا حد زیادی در کاهش هزینه اقلام و افزایش سهم انرژی و پروتئین دریافتی خانوارها مؤثر بوده است اما باید توجه داشت که مجموع سهم انرژی بسیار بیشتر از مجموع سهم پروتئین است. این امر بدان علت است که اقلام دارای پروتئین بالا کمتر از اقلام دارای انرژی بالا از یارانه برخوردار هستند.

جدول ۶- مجموع سهم هزینه، انرژی و پروتئین اقلام یارانه‌ای از مخارج خوراکی، انرژی و پروتئین دریافتی خانوارهای شهری و روستایی در سال ۱۳۷۹ درصد

روستایی			شهری			مناطق
دهک	دهک	متوسط	دهک	دهک	متوسط	دهک
دهم	اول		دهم	اول		
۴۱/۳	۴۲/۳	۴۰	۳۶/۸	۴۰	۳۷/۳	جمع سهم هزینه‌های اقلام یارانه‌ای از مخارج خوراکی
۷۲/۹	۸۸/۹۶	۷۹/۲۵	۶۸/۱۲	۸۶/۵۹	۷۶/۴۶	جمع سهم انرژی اقلام یارانه‌ای از انرژی دریافتی
۵۷/۹۷	۷۸/۰۱	۶۴/۹۹	۵۵/۳۱	۷۷/۲۸	۶۳/۶۷	جمع سهم پروتئین اقلام یارانه‌ای از پروتئین دریافتی

مأخذ: یافته‌های پژوهش

جمع‌بندی و ملاحظات

در این مطالعه با استفاده از شاخص‌هایی نظیر سهم هزینه اقلام یارانه‌ای از مخارج خوراکی خانوارها، سهم انرژی و پروتئین اقلام یارانه‌ای از انرژی و پروتئین دریافتی خانوارها تلاش گردید نقش اقلام یارانه‌ای در سبد مصرفی خانوارها مشخص گردد. در مجموع نتایج دلالت بر آن دارند که:

۱- اقلام یارانه‌ای سهم بسیار بزرگی از انرژی و پروتئین دریافتی خانوارها را تأمین کرده‌اند به طوری که مجموع سهم این اقلام از انرژی دریافتی در کم درآمدترین گروه (دهک اول) بیشتر از ۸۶ درصد و سهم پروتئین دریافتی بیشتر از ۷۷ درصد بوده است.

۲- با وجود نقش بالای اقلام یارانه‌ای در تأمین ارزش‌های غذایی خانوارهای شهری و روستایی هنوز ۱۰ تا ۲۰ درصد خانوارهای شهری و روستایی دچار کمبود انرژی و پروتئین هستند.

۳- مقایسه مجموع سهم اقلام یارانه‌ای از انرژی و پروتئین دریافتی دلالت بر آن داشت که اقلام یارانه‌ای بیشتر انرژی‌زا هستند تا پروتئین‌دار.

۴- یارانه اقلام خوراکی با کاهش مخارج خانوارها باعث آزاد نمودن منابع درآمدی برای خانوارهای شهری و روستایی شده است. این امر امکان بیشتری برای تأمین سایر نیاز خانوارهای شهری و روستایی را فراهم آورده است، به طوری که مجموع سهم هزینه‌ای اقلام یارانه‌ای در مخارج خوراکی برای پایین‌ترین گروه درآمدی حداکثر ۴۰ درصد بوده است.

Archive of SID

منابع

۱. بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران - گزارش اقتصادی و ترازنامه سال ۱۳۷۹.
۲. پژوهیان، جمشید (۱۳۷۳)؛ تحلیلی بر تأثیر سیاست‌های حمایتی در کیفیت تغذیه گروههای درآمدی ایران، وزارت اقتصاد و دارایی.
۳. _____ (۱۳۷۳)؛ شناسایی و حمایت از اقشار آسیب پذیر، وزارت امور اقتصاد و دارایی.
۴. خدادادکاشی، فرهاد و خلیل حیدری (۱۳۸۳)؛ طرح "مطالعه جامع عملکرد تغذیه‌ای و امنیت غذایی خانوارهای ایرانی"، مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی، تهران.
۵. کلاتری، عیسی و ناصر خادم‌آدم (۱۳۷۶)؛ سیاست اصلاح الگوی تغذیه، (فیزیولوژی تغذیه و اقتصاد مواد غذایی)، وزارت کشاورزی.
۶. مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی، تحلیل و بررسی اقتصادی فقر، دی ماه ۱۳۷۵.
۷. مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی، طرح "الگوی مصرف خوراک - تحلیل اقتصادی عملکرد تغذیه‌ای خانوارهای شهری و روستایی"، سال ۱۳۷۹.
۸. مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی، طرح "الگوی مصرف خوراک - جایگاه مخارج خوراکی در سبد مصرفی خانوارهای شهری و روستایی"، سال ۱۳۷۹.
۹. مرکز آمار ایران - طرح بودجه خانوار - ۱۳۶۴ تا ۱۳۷۹.
۱۰. موحدی، آریو و رویا روستا، جدول ترکیبات مواد غذایی، انستیتو تحقیقات تغذیه‌ای و صنایع غذایی کشور.
11. Thomson. A and metz. M (1997); "Implication of economic policy for food security: Atrouining manual" **FAO**. Rome
12. Maxwell, Daniel G (1996); "Measuring Food insecurity: the frequency and severity of coping strategies", **Food Policy**, Vol. 21, No.3, pp. 291-303.
13. FAO. (1996); "Success stories in food security", Vol. 2
14. Hay, Roger (1994); "Nutrition defects and Public Expenditure Priorities", **Food Policy**, Vol. 19, No.1, pp. 5-8.